

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Vysoká rozvodovost a její vliv na děti

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
doc. PhDr. Jaroslav Nevoránek, CSc.

Vypracoval:
Jan Friedel

Brno 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Vysoká rozvodovost a její vliv na děti“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 30. 3. 2008

.....
Jan Friedel

Poděkování

Děkuji panu doc. PhDr. Jaroslavu Nevoránkovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěl poděkovat své manželce Janě Friedelové za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

Jan Friedel

OBSAH

Úvod	2
1. Rodina	3
1.1 Co je to rodina a její význam pro společnost	3
1.2 Rodina – její uspořádání a role jejích členů do roku 1989	4
1.3 Rodina – její uspořádání a role jejích členů po roce 1989	8
1.4 Dílčí závěr	11
2. Rozvod	13
2.1 Historický vývoj právní úpravy zániku manželství	13
2.2 Manželství končí rozvodem – co ovlivňuje rozvod	15
2.3 Rozvod jako vysvobození	17
2.4 Vývoj rozvodovosti po roce 1989	19
2.5 Dílčí závěr	20
3. Dítě a rozvod	21
3.1 Potíže, s nimiž se mohou rodiče setkat v době rozvodu	21
3.2 Rozvod a chování dětí	24
3.3 Rozvod a emoce dětí	27
3.4 Vlastní zkušenost	31
3.5 Dílčí závěr	32
4. Syndrom zavrženého rodiče	33
4.1 Co je to syndrom zavrženého rodiče	33
4.2 Prostředí, ve kterém dochází k zavržení rodiče	35
4.3 Nejčastější triky používané rodiči	36
4.4 Jak se bránit	39
4.5 Dílčí závěr	41
Závěr	42
Resumé	43
Anotace	44
Seznam použité literatury	45
Seznam příloh	46

Úvod

Minulý rok na jaře jsem během polední přestávky na oběd potkal bývalého spolupracovníka, se kterým jsme se znal z předešlého zaměstnání a kterého jsem delší čas neviděl. Netykali jsme si, znali jsme se jen od vidění. Protože jinde nebylo místo, přisedl si ke mně. První co mi přišlo na mysl, když jsem ho poprvé spatřil bylo, že je vážně nemocen. Byl bledý, pod očima měl velké tmavé kruhy a byl velmi pohublý a celkově dost zanedbaný. Takhle jsem ho neznal. Nikdy jsme se spolu nebavili o svém soukromí. Sám jsem se ho proto neodvážil zeptat na příčinu jeho současného stavu.

Po několika větách nezávazné konverzace mi sám od sebe začal vyprávět o své současné tíživé situaci. Jeho manželka si našla nového partnera. Protože byt ve kterém žil byl ve vlastnictví manželky, musel se odstěhovat na podnikovou ubytovnu. Největší starost mu dělaly nejisté vyhlídky na budoucí kontakt s jeho dvěma dětmi. Seděli jsme spolu v jídelně skoro půl hodiny. Jeho otevřenost mě velice překvapila. Myslím, že si o své situaci potřeboval s někým promluvit. Byl jsem pro něho asi jediný známý, protože v novém zaměstnání byl pouze krátce.

Jak čas plynul, začal znovu chodit upravený, na první pohled přibral zpět původní váhu a zmizel mu ten ustaraný výraz z tváře. Už jsme spolu nikdy nemluvili, jen jsem se jednou zeptal, jestli je to lepší, když jsem ho potkal s dcerou na obědě. On jen kývnul a trochu se pousmál. Teď se jen občas pozdravíme, když se potkáme na obědě.

Rozvod je pro všechny, kterých se týká, velkou zatěžkávací zkouškou. Ale nejvíce jsou rozvodem zasaženy děti. Ty většinou nechápou, co se mezi jejich rodiči stalo a nedovedou pochopit, že se jejich rodina rozpadne a oni budou muset žít pouze s jedním rodičem. Ztrácí tu největší jistotu a bezpečí, které pro svůj zdravý vývoj potřebují. Nedovedou vyjádřit své pocity a tak je pro jejich okolí složité rozpoznat, co děti prožívají. Rodiče by si ještě před tím než se rozvedou, měli uvědomit následky, které z tohoto rozhodnutí pro jejich děti vyplývají.

Hypotéza: 1. Je rozvod pro děti i pro rodiče pouze špatná zkušenost?

2. Může dětem i rodičům přinést rozvod něco pozitivního?

1. Rodina

1.1 Co je to rodina a její význam pro společnost

„Rodina je zajisté nejstarší lidskou společenskou institucí. Vznikla nejen z přirozeného pohlavního pudu, jenž vede k plození a rozmnožování, ale především z potřeby své potomstvo ochraňovat, učit, vzdělávat, připravovat pro život. Člověk byl v těch dobách velmi nedokonalým tvorem a jeho mládě přicházelo na svět tak málo připravené, že pečovat o ně a chránit je v úzkém intimním společenství ženy a muže a případně dalších blízkých lidí byla prostě životní nutnost, základní podmínka pro jeho přežití.

Dnes už se dávno nebráníme proti dravé zvěři a proti krutostem přírody, ale hrozí nám docela jiná nebezpečí. Ovšem potřeba dítě chránit, starat se o ně, vychovávat je a vzdělávat, zůstává nadále – i když v poněkud jiném smyslu – životní potřebou. A stejně tak je tomu i s potřebou vzájemné pomoci a opory rodičů dítěte. Obě tyto potřeby jsou tak hluboce zakódovány do naší psychiky, že jim prostě neujdeme“.¹

Význam rodiny pro společnost spočívá ve schopnosti vytvářet stabilitu, která umožňuje i v jistém smyslu podporuje pokrok, protože brání společenský systém před chaosem a zhroucením. Už nejstarší etické a morálně normativní spisy poukazují na to, že jakmile lidé přestávají plnit rodinné závazky, společnost ztrácí svou sílu.

Hierarchie uspořádání rodinných vztahů sloužila už od nepaměti jako opora a legitimizace hierarchických uspořádání vyšších společenských celků.

Rodina se ovšem z lidského páru zakládá až narozením prvního dítěte. Na rozdíl od domácnosti, kterou mohou tvořit a také často tvoří jak lidé opačného, tak i stejného pohlaví žijící v páru nebo větší skupina osob, je pro rodinu definující vlastností svazek krve.²

A co nám na otázku „Co je to rodina“ řekne samo dítě?

Z hlediska dítěte nejsou vnější znaky rodiny příliš důležité. Rodinou pro dítě může a nemusí být situace, kdy se o ně stará jedna osoba nebo více osob, kdy jsou vzájemné

¹ MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994, s. 15.

² MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Slon, 2006, s. 15 – 19.

svazky jedněch s druhými zákonem potvrzeny či nepotvrzeny, kdy děti jsou takzvané vlastní či nevlastní atd.

Má-li se dítě vyvíjet po duševní a charakterové stránce v osobnost zdravou a společností užitečnou, potřebuje vyrůstat v prostředí stálém a citově příznivém, vřelém, přijímajícím. Na tom dítěti záleží především! A takovým životním prostředím by tedy především měla rodina být.

Stručně řečeno: Dítě za své rodiče přijímá ty, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chovají a je pro ně zcela nepodstatné, zdali tito lidé na to mají či nemají potvrzení z porodnice.

Svoji nezanedbatelnou roli zde hraje škola, hřiště, kamarádi, přátelé, zaměstnání atd. Ale rodina má mezi všemi přece jen výsadní postavení v několika směrech. Předně, jen ona stojí na začátku – a má tedy možnost ovlivňovat vývoj dítěte v jeho nejcitlivějších fázích. Za druhé nejpřirozenějším způsobem uspokojuje základní psychické potřeby dítěte. A za třetí je modelem mezilidských vztahů, které si dítě ponese dál do života a jímž bude poměřovat všechny další vztahy, do nichž samo vstoupí.

1.2 Rodina – její uspořádání a role jejích členů do roku 1989

Do začátku první světové války existovala rodina tradiční - široká. Představitelem autority v rodině byl otec. V jedné rodině spolu žilo více generací společně. V důsledku vysoké úmrtnosti ve středním věku docházelo často ke změně ve složení rodičovského páru. Asi polovina dětí se nedožívala patnáctého roku věku. Umíraly dříve a ty, co se ho dožily, v polovině případů už byly aspoň poloviční sirotci; jeden nebo oba z rodičů jim do té doby zemřeli. Vdovy i vdovci si brali nové partnery, sami mohli jen těžko zůstat.

Zemřela-li žena, domácnost ji těžce postrádala, protože v rodině bývalo mnoho dětí a domácnost byla i hospodářská jednotka; většinu věcí, které dnes kupujeme, si vyráběla sama. Zemřel-li muž, zanechal vdově dílnu anebo hospodářství, se kterým si také sama neporadila. A noví partneři bývali často výrazně mladší, někdy i mladší, než nejstarší z osiřelých dětí. Anebo naopak o hodně starší. Generace se překrývaly;

domem rodiny procházel život jako plynulá řeka. Rodina, jako nejstabilnější výtvar naší civilizace, se začala významně měnit po skončení první světové války. Jednalo se o změny, které mají hluboké kořeny a které se projeví především v druhé polovině dvacátého století.¹

Byly to zejména:

1. Padl monopol rodiny na legitimní sex.
2. Padl také monopol rodiny na plození dětí.
3. Výběr manželského partnera byl v rukou rodičů dítěte s ohledem na zachování společenského, kulturního a majetkového postavení rodiny. Demokratické společnosti vedla k svobodné volbě budoucího partnera.
4. Změna pojetí manželství jako občanské smlouvy, jako právního aktu, vypověditelného kteroukoliv ze stran.
5. Došlo ke změně tradičních funkcí rodiny - dělba práce, rozvoj speciálních institucí - škola převzala od rodiny vzdělání dětí a masmédiu zrušila monopol rodiny na jejich socializaci. Nemocnice a sociální zařízení převzali od rodiny péči o nemocné, staré a postižené.
6. Člověku se do rukou poprvé dostala dostupná a účinná antikoncepce.
7. Změnila se povaha práce, která již nevyžadovala fyzickou zdatnost a to že je žena slabší než muž, ji už v zaměstnání nehandikepuje.²

Zhruba od poloviny 60. let se v Československu, stejně jako téměř ve všech ostatních socialistických státech vytvořil tzv. východoevropský model demografického chování. Odpovídal životnímu způsobu, k němuž státy „reálného socialismu“ své občany vedly mimo jiné ve snaze zajistit alespoň prostou reprodukci obyvatelstva, doložit tím příznivý společenský vývoj a zároveň do budoucna udržet růst počtu praceschopného obyvatelstva a také počty budoucích vojáků.

V konkrétní úrovni reprodukce se pochopitelně odrážela řada momentů, které rámovaly život mladých lidí: poměrně nízký podíl studujících na středních a vysokých školách, při vyšším podílu chlapců než dívek získávajících odbornou kvalifikaci v učebních oborech. Mnozí chlapci tak končili svou přípravu na povolání v 17-18

¹ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Slon, 2006, s. 252.

² MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Slon, 2006, s. 21-23.

letech. Dosažené vzdělání bylo devalvováno způsobem odměňování, který vedl k malým rozdílům v životní úrovni obyvatelstva.

V té době platila pro založení rodiny následující posloupnost kroků: seznámení se, sexuální styk s kolísající a – trval-li vztah déle – postupně klesající mírou antikoncepce, nesezdané soužití tam, kde to dovolila bytová tíseň, početí dítěte (často úplně či víceméně mimovolně) – a když pár zjistil, že čeká dítě, vesměs následoval sňatek. Tradiční představa, že pokud dívka otěhotní, legitimuje se narození dítěte sňatkem, byla velmi silná. Více než devět z deseti dětí se rodilo v manželství, celá polovina prvních dětí se však rodila do osmi měsíců po sňatku, byla tedy počata za svobodna.

Do pracovního poměru vstupovalo téměř veškeré praceschopné obyvatelstvo, včetně vdaných žen, a to i matek malých dětí. Současně společnost vytvářela, zvláště v době normalizace od počátku 70. let, mladým lidem takové podmínky, které i při zaměstnání obou rodičů usnadňovaly založení rodiny a péči o děti. Součástí sociálního systému byly výhodné a nízko úročené novomanželské půjčky, prodlužující se mateřská dovolená, rozvinutá síť jeslí a mateřských škol, družin, dotované ceny potravin, bydlení, služeb aj. Byla to politika vytváření sociálních jistot se záměrem odvádění mladých lidí od angažování se v politické činnosti.

„V této situaci u nás vstupovalo do manželství téměř 90% mladých mužů a 96% mladých žen, a to převážně v nízkém věku (průměrný věk svobodných nevěst se udržoval v 80. letech na úrovni 21,7 roku, svobodných ženichů na úrovni 24,5 roků). Koncem 80. let se až 56 % prvních dětí v manželství rodilo z předmanželských koncepcí, což se spolu s časným sňatkovým věkem odrazilo v nízkém procentu dětí narozených mimo manželství (6-8 %). Vysoká intenzita sňatečnosti byla provázena stále rostoucím počtem i podílem rozpadajících se manželství (až do úrovně 37 % z původního počtu uzavřených sňatků).

Reprodukce se účastnila převážná většina žen: v úhrnu to bylo kolem 94 %, v souboru vdaných žen ve středním věku po 10 letech trvání manželství zůstalo bezdětných jen 2-3 %. Přesto počty živě narozených dětí od vrcholu demografické vlny v první polovině 70. let postupně klesaly, a to převážně úbytkem dětí narozených ve třetím a vyšších pořadích. Ještě počátkem 80. let se udržovala úhrnná plodnost

(průměrný počet živě narozených dětí připadajících na jednu ženu v reprodukčním věku) na úrovni kolem 2,00 dětí, do roku 1989 se snížila jen na 1,87 dítěte. Průměrný věk rodičích matek byl nízký (navazoval na nízký sňatkový věk) a činil necelých 25 roků; průměrný věk matek při narození prvního dítěte se dlouhé roky neměnil a zůstával na úrovni 22,4 roků. Ženy končily s rozením dětí zpravidla ještě před dovršením třicátého roku svého života“.¹

Ve druhé polovině 50. let se rozšířil model dvoudětné rodiny, který přetrval až do počátku let 90. a rodina se dvěma dětmi představuje dodnes pro českou rodinu populačně nejrozšířenější typ rodiny s dětmi vůbec. Při nízké úrovni antikoncepce se často plánovaný počet dvou dětí v rodině udržoval pomocí interrupcí. Třetí těhotenství vdaných žen končila častěji interrupcí než narozením dítěte.

Mezitím v některých západoevropských zemích docházelo již od poloviny 60. let ke změnám, které se označují za druhý demografický přechod. Snížilo se procento mladých lidí vstupujících do manželství a právní manželství začalo být částečně nahrazováno nesezdaným soužitím. Rostla rozvodovost starších i nově uzavřených manželství. Zvyšoval se průměrný věk svobodných snoubenců při sňatku až na 27-29 let u žen a na 29-32 roků u mužů. Průměrný věk matek dosáhl až 30 roků, podíl dětí narozených mimo manželství postupně vzrostl až na 35-40 %; v některých zemích přesáhl dokonce polovinu. Mladí lidé i lidé středního věku se nechtěným těhotenstvím bránili moderní spolehlivou hormonální antikoncepcí a interrupce představovaly pouze extrémní způsob řešení nechtěných těhotenství zpravidla nevdaných a velmi mladých žen.

Současně s poklesem intenzity sňatečnosti začala v západní Evropě klesat také porodnost vlivem dvou faktorů: rostl podíl žen, které se neúčastnily reprodukce, a klesala manželská plodnost.

Tím postupně vznikly velké rozdíly v demografické situaci mezi oběma částmi tehdy ještě rozdělené Evropy.

Ke změnám demografického chování západoevropských populací docházelo působením nové společenské situace: dále rostl individualismus a důsledněji se

¹ FIALOVÁ, L., et al. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. 1. vyd. Praha: Slon, 2000, s. 11-12.

prosazovala emancipace žen včetně jejich ekonomické nezávislosti, část společnosti vědomě odmítala tradiční hodnoty. Mladí lidé také častěji studovali na středních a vysokých školách, rostlo vybavení domácností a mladí lidé se snažili dosáhnout rychle takové životní úrovně, na jakou byli zvyklí v rodinách svých rodičů. Značnou roli však hrála také zvyšující se nezaměstnanost mladých lidí, která nutila k opatrnějšímu rozhodování o sňatku a narození dítěte.

1.3 Rodina – její uspořádání a role jejích členů po roce 1989

Česká populace se dostala po listopadu 1989 do období tzv. druhého demografického přechodu, jímž se označují tyto pronikavé kvalitativní změny reprodukčního chování. Pro českou populaci jako celek je však velmi závažnou okolností skutečnost, že v západoevropských zemích se měnil způsob života mladých lidí průběžně od poloviny 60. let tak, jak se postupně přetvářela celá společnost, kladoucí stále větší význam na svobodu jednotlivce, na rovnoprávné postavení mužů a žen ve společnosti i v rodině.

U nás dochází ke změnám reprodukčního chování od roku 1993 velmi rychle. Je však otázkou, do jaké míry jde o změny obdobné vývoji v západoevropských zemích, tj. o posun vstupu do manželství a rození dětí do vyššího věku, a nakolik jde o pragmatickou reakci na zásadní změnu vnějších podmínek reprodukčního chování, tj. na neuspokojení představ o rychlém růstu životní úrovně převážné části obyvatelstva a na nedostupnost bytů (zvláště finanční).

Rozdíly v demografickém chování mezi zeměmi východní Evropy a ostatní Evropou se po rozpadu socialistického bloku v roce 1989 začaly snižovat a nabývat jiného charakteru. Politický obrat vedl ve východní Evropě ke změně životních podmínek převážné části obyvatelstva. Získaná svoboda umožnila rozvoj podnikání, cestování, na střední a vysoké školy začal nastupovat vyšší podíl mladých lidí než dříve. V rámci těchto revolučních změn se postupně začalo měnit také demografické chování – zpočátku pomalu, později prudkým tempem. Takové změny, které probíhaly v západoevropských zemích déle než dvě desetiletí, se u nás uskutečnily během několika málo let.

Mladí lidé získali větší možnost studovat v rozvinuté síti státních, ale i soukromých a církevních středních škol a také vysokých škol. Otevření hranic umožnilo cestovat a pracovat v zahraničí. Rozvinulo se soukromé podnikání, které spolu s vyššími mzdami v zahraničních společnostech a v sektoru peněžnictví začalo vytvářet příjmovou diferenciaci (rozlišení) u nás neznámou více než padesát let. Tím vším vznikalo silné konkurenční prostředí pro vstup do manželství a založení rodiny narozením dětí.

K tomu se přidala také faktická nemožnost získat vlastní byt vzhledem k jeho neúměrně vysoké ceně. Druhým závažným aspektem je nepochybně i postupně rostoucí nezaměstnanost, která postihuje citelně právě mladé lidi po absolvování škol a bez potřebné praxe.

Preference manželství v dřívějším systému získávání bytů i ve veřejném mínění bránily zřejmě většímu rozšíření nesezdaného soužití mezi mladými lidmi, zejména mezi svobodnými. Po roce 1990 se počty faktických manželství pravděpodobně zvýšily – dá se to soudit podle nárůstu počtu dětí narozených mimo manželství ve druhém a dalších pořadích – ale ne tou měrou, že by se dalo mluvit o náhradě legitimních manželství. V nesezdaných soužitích žijí častěji osoby po zániku předchozího manželství než osoby svobodné.

„Hlavní příčinou poklesu porodnosti po roce 1990 byly změny sňatkového chování – je tomu tak proto, že se u nás rodí stále ještě přes 80 % dětí v manželství“.¹

V posledních patnácti letech došlo ke změnám v uspořádání české domácnosti – vedle klasické dvougenerační rodiny, která zůstává dominujícím typem uspořádání rodiny, přibýlo domácností v čele s jedním dospělým (nejčastěji matkou) a zejména domácností jednotlivců – singlů. Mnoho lidí se dává přesvědčit, že úspěch je to nejlepší, co mohou od života očekávat. Děti nemají tržní hodnotu, možnosti konzumu jenom omezují. Sexuální slast má lepší marketing než radosti rodičovství.

¹ FIALOVÁ, L., et al. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. 1. vyd. Praha: Slon, 2000, s. 15-16.

A jak vidí dnešní rodinu profesor Matějček?

Jak se v této oblasti projeví změny, které nastaly s pádem komunismu?

„Opět musím opravit vládnoucí obecnou představu, která říká, že v souvislosti s podnikáním a honbou za penězi mají dnes lidé na děti méně času než dříve. To je zrakový klam. Lidé, kteří se honí za kariérou nebo se noří do práce a chtějí dělat cokoli jiného, jen aby nemuseli hrát svou roli v rodině, ti to dělají za každého režimu a za všech okolností. Dnes je to jen více vidět, zatímco dříve byl tenhle útek jednotlivců od rodiny skrytější. Naopak jsou vidět některé pozitivní změny, které změna společenského systému přinesla.

Dříve jsme například naráželi na skutečnost, že děti školního věku neměly nejmenší představu o tom, co jejich rodiče vlastně v zaměstnání dělají. Mluvílo se tehdy mnoho a stále o práci, práce byla skloňována ve všech pádech, ale do světa práce se děti vůbec nedostaly. Dnes, když rodiče podnikají, mají dílnu či obchod, jsou děti v této oblasti daleko více účastny. Poznávají, co to práce je, jak se vydělávají peníze, že peníze nepřicházejí samy od sebe. Mnohem častěji se o těchto věcech doma mluví a přemýšlí a dítě se tak naučí daleko více, než kdyby je někdo přesvědčoval o potřebnosti práce pro blaho lidstva“.¹

Ve společnosti převažuje názor, že stále více mladých párů už nespojuje rodičovství s manželstvím a tak potřeba legitimizovat početí dítěte sňatkem slábne. Nesezdané soužití je veřejným míněním všeobecně přijímáno - považuje se za rozumné, aby lidé spolu nejprve bydleli a mladí do 30 let soudí, že je v pořádku, když spolu dva lidé žijí, i když neplánují sňatek.

Tento názor potvrzují i výsledky demografické analýzy populačního vývoje obyvatelstva České republiky v 90. letech a z výsledků sociologického šetření „Mladá generace“ provedeného v roce 1997 vyplývá, že 90% mladých svobodných lidí chce do manželství vstoupit, byť většina teprve poté, co si život s partnerem vyzkouší. Zdá se tedy, že přinejmenším v dnešní generaci mladých lidí nelze očekávat, že se nesezdané soužití výrazněji rozšíří. Mladí lidé toto soužití chápou spíše jako přechodný stav před manželstvím.

¹ <http://www.rodina.cz/clanek430.htm>

Tabulka Skladba odpovědí na otázku „Kterou z následujících možností považujete pro svůj život za nejlepší?“ (v %)

Způsob života	Celkem	Muži	Ženy
Bez stálého partnera	2,2	3,8	0,6
Nesezdané soužití	9,1	10,8	7,3
Na zkoušku - sňatek	68,2	66,5	69,9
Manželství	20,6	18,9	22,2
Celkem	100,0	100,0	100,0

Zdroj: FIALOVÁ, L., et al. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. 1. vyd. Praha: Slon, 2000, s. 68.

1.4 Dílčí závěr:

V období od politických změn v roce 1989 se radikálně změnilo myšlení a chování lidí ve všech sférách společenského života. Po dlouhém období stabilizace došlo v krátké době ke změnám, které probíhaly v západoevropských zemích 20-25 let. Mladí lidé získali široké možnosti osobního rozvoje, uplatnění vlastních zájmů a využití volného času. Pro jejich rodinné a reprodukční chování se tím na jedné straně vytváří konkurenční prostředí s možností volby pořadí životních rozhodování, na druhé straně to přispívá k rozšiřování nároků na životního partnera. Tím se také zvyšuje věk uzavírání sňatků a narození dětí – dochází ke změně časování životních rozhodnutí.

Výrazně se zvyšuje podíl mladých svobodných lidí, kteří budou žít bez závazků k partnerovi a dětem a bez odpovědnosti za ně, převážně v bytech svých rodičů, tedy s výhodnými „hotelovými“ službami a na životní úrovni, které rodiče často dosáhli až po dlouhé době.

První fáze rodinného života, sňatek a narození dítěte začne o 5-8 roků později než v 80. letech, a bude pravděpodobně spojena s kratší dobou bezdětnosti. Narozené děti tedy budou mít o několik let starší rodiče – jistě vyzrálejší a snad také zodpovědnější ve vztahu k dětem a k stabilitě manželství. Větší část manželství než dosud však zůstane bezdětná trvale, nechtěně v důsledku častější neplodnosti ve vyšším věku. Fáze rodinného života s dětmi, která většinou končila pro rodiče kolem 40 let se prodlouží až na věkovou hranici 50 let. Dojde tak ke změně délky období po odchodu dětí z rodiny.

Toto období se pozdějším odchodem dětí z rodiny sice zkrátí, ale na druhé straně se bude prodlužovat poklesem úmrtnosti mužů ve vyšším věku, tj. zhruba nad 50 let, a tedy méně častým ovdověním žen. Ale je důležité si uvědomit, že tato fáze manželského života bude probíhat stále častěji v důchodovém věku, tedy v období snížené životní úrovně.

Podle výsledků populační prognózy České republiky na období do roku 2020-2030 bude hlavním rysem vývoje obyvatelstva stárnutí. Důsledkem stárnutí bude snižování počtu osob žijících v manželství, protože již více než 20 let klesá porodnost a každá další generace je početně slabší. Tím bude ubývat rodin s dětmi (úplných i neúplných). Naopak bude rychle přibývat úplných rodin již bez dětí a starších domácností jednotlivců. Časem se možná pozmění hodnotový žebříček a dojde k návratu k tradiční stabilní rodině, samozřejmě na jiné úrovni než třeba před sto lety. Viz příloha č. 1.

2. Rozvod

2.1 Historický vývoj právní úpravy zániku manželství

Všechny právní úpravy zániku manželství se pohybují mezi dvěma póly: na jedné straně stojí zákoníky, které jednou uzavřené manželství považují v principu za nezrušitelné „Dokud pár smrt nerozdělí“, na druhé straně pak takové právní úpravy, které považují rozchod za věc soukromé dohody mezi manželi a vyžadují jen registraci zániku manželství. Mezi těmito krajnostmi se nachází celá řada legislativ, jež považují manželství za zrušitelné za určitých podmínek, které ve výčtu uvádějí. O tom, zda nastaly, rozhoduje soud.

Po staletí u nás vytvářelo právní rámeček manželství a rodinného chování kanonické právo katolické církve. Bylo orientováno na stabilitu a posvátnost manželství. Rozvod v dnešní podobě (tedy takový, který umožní uzavřít nový sňatek) nemohlo samozřejmě připustit. Nerozlučitelnost manželství byla v katolickém kanonickém právu změkčována a obcházena institucí neplatnosti manželství a institucí rozvodu od stolu a lože. Za neplatné mohlo být manželství prohlášeno z mnoha příčin.

Za od počátku neplatné se dalo prohlásit především manželství v němž mezi manžely dosud nedošlo k souloži. Neplatným činily manželství i zjištěné překážky platnosti např. trvajícím jiným manželským svazkem, impotence muže, příbuzenství v přímé linii, biskupské svěcení, zabití předešlého manžela a další.

Po napomínání duchovního pastýře, od roku 1869 i po rozhodnutí soudu, a po prokázání překážky mohlo dojít u katolíků k rozvodu od stolu a lože. Takový rozvod legalizoval skutečnost, že manželé spolu přestali žít, zahrnoval opatření o výživném, zprošťoval od „manželských povinností“ - především povinnosti sexuálního styku a povoloval oddělené bydliště. Manželský svazek však i po rozvodu dále trval. Podstatné bylo, že na rozdíl od rozvodu v současném rodinném právu rozvod od stolu a lože předpokládal sexuální abstinenci rozvedených (i po rozvodu byla možná žaloba pro nevěru) a samozřejmě ani neumožňoval uzavření nového sňatku a založení nové rodiny.

Nový sňatek umožňovala pouze rozluka, jež měla právní důsledky obdobné dnešnímu rozvodu. Ta však byla povolována pouze zcela výjimečně jen papežem a později i biskupy.

Nemožnost uzavřít sňatek a zejména nemožnost legalizovat rodičovství v novém svazku působily v devatenáctém století v období průmyslové revoluce velké obtíže. Katolická církev a spolu s ní i některé vlády doufaly, že konzervativní rodinné zákonodárství postaví hráz mravnímu uvolnění a úpadku. Vývoj však nedal této naději za pravdu, konzervativní postoje církve k manželství naopak posilovali zesvětštění: mnozí místo aby zůstali v manželství, odcházeli raději z církve. Počet rozvrácených manželství rostl a sociální neudržitelnost rozvodu bez možnosti uzavřít nový sňatek se stávala stále zřejmější.

Po první světové válce a vzniku Československa čekalo na rozluku na 100 000 párů. Přispěla k tomu i dlouhodobá absence mužů odvedených k vojsku, děti, které se v jejich nepřítomnosti jejich manželkám narodily a jejichž otcovství bylo připisováno jim, ač tomu bylo zjevně jinak, nové ženy, které si někteří vojáci přivezli ze zajetí atd.

Už v květnu 1919 byl přijat zákon, který podstatně liberalizoval možnosti rozluky a tím i možnost opakovaného manželství. Zahrnul mezi důvody pro rozluku i zlomyslné opuštění, zlé nakládání, zhýralý život a vzájemný nepřekonatelný odpor. Zejména poslední uvedený důvod otevíral soudu možnost vzít v úvahu subjektivní vůli zúčastněných. Spory o to, zda je platná zákonná úprava příliš liberální nebo naopak příliš restriktivní, se táhnou v jistém smyslu dodnes.

Náš současný právní řád je v regulaci zániku manželství daleko liberálnější, než byly a jsou normy katolického církevního práva. Nezná rozvod od stolu a lože, rozvedení muži i ženy mohou uzavírat nový sňatek, zákon připouští rozvod na návrh jedné strany, a dokonce i proti odporu strany druhé, v manželství nezná pojem manželských povinností ve smyslu sexuálního styku (žaloba pro znásilnění je možná i mezi manželi) a nevěra není sama o sobě právním důvodem k rozchodu.

Zůstává ale nadále restriktivní v tom smyslu, že klade překážky svobodné vůli jedné ze stran anebo i obou stran manželství ukončit. Řízení o rozvodu je výlučně svěřeno soudu a ten má hájit zájmy dětí – a zájem společnosti. Rozhodnutí o rozvodu

může být vydáno až poté, co soud rozhodne o tom, komu budou děti svěřeny do péče a jak bude upraven styk s nimi pro druhé rodiče.

Předpokládá se, že existuje společenský zájem na manželství jako na svazku co nejtrvalejším. Soud tedy může přistoupit ke zrušení manželství jen „ve společensky odůvodněných případech“. Zákon stanoví, kdy je společensky odůvodněný případ zrušení manželství - jen jsou-li vztahy mezi manžely tak vážně rozvráceny, že manželství nemůže splnit svůj společenský účel. Společenským účelem je podle zákona založení rodiny, vytváření zdravého rodinného prostředí, výchova dětí a vzájemná pomoc a podpora manželů.¹

2.2 Manželství končí rozvodem – co ovlivňuje rozvod

„Rozvod i rozloučení manželství představuje právní akt ukončení manželství. Rozvod je složitý etický, právní a společenský problém, který přesahuje z oblasti rodinného práva i do dalších oblastí. Dotýká se nejen života manželů a jejich majetkových poměrů, ale též dětí, které případně manželé mají, a kulturních a náboženských zvyklostí manželů a celé společnosti“.²

Na dramatické změně instituce manželství se v posledních padesáti letech podílí vliv společnosti, především změna společenského postavení žen, rostoucí touha po společenském postavení žen, po citovém uspokojení a v nemalé míře nestabilita trhu práce. Manželky už nejsou podřízené manželům, jako tomu bylo v minulosti, změnilo se i uspořádání, kdy manželky byly odpovědné za dům a děti, zatímco manželé se starali o spojení rodiny s širším světem.

Lidé dnes v manželství a ve vztazích obecně očekávají rovnoprávnější postavení, kdy oba partneři pracují a starají se o děti. Uchování stability vztahu již není hlavní starostí, místo toho se považuje za důležitější citové uspokojení a sexuální vztahy. Lidé dnes nečekají, že věci budou mít dlouhé trvání – platí to o práci i majetku, a ke škodě dětí často i o manželství.

¹ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Slon, 2006, s. 205-208.

² <http://encyklopedie.seznam.cz>

Dnešní manželství a partnerství jsou uzavírána s vědomím, že je lze snadno ukončit. Dávno zmizelo společenské stigma, jež bylo kdysi spojováno s rozvodem, soužití bez svatby je dnes společensky přijatelné.

Podle tří pětin respondentů (58% mužů a 61% žen) ve výzkumu R96¹ je rozvod v každém případě špatná věc. Chceme-li pochopit důvody vedoucí k rozpadu manželství, měli bychom mít i jistou představu o emočních problémech přetrvávajících z dětství. Všichni si do nového vztahu přinášíme jisté zkušenosti, ať už opakujeme zažitá modely, snažíme se je neopakovat, nebo chceme naplnit potřeby, které nebyly v dětství uspokojeny.

Mezi hlavní dlouhodobé důvody rozpadu manželství patří především:

- Rozdílné názory na trávení volného času
- Nedostatek společných zájmů
- Rozdílné názory na práva a povinnosti v domácnosti
- Mimomanželský vztah partnera
- Rozpor ve finančním hospodaření
- Nespokojenost v intimním soužití
- Nedostatek tolerance ze strany partnera
- Mimomanželský vztah vlastní
- Hrubé jednání partnera
- Rozdílné názory na výchovu dětí
- Charakterové vady partnera
- Žárlivost partnera
- Závislost na alkoholu u partnera
- Partner nemůže mít děti²

¹ Výzkum Rodina 96 (49 otázek, 1496 respondentů, Sociologický ústav Akademie věd ČR, dále R96).

² NOVÁK, T. *Rodičovské judo*. 1. vyd. Praha: Grada, 2000, s. 10-11.

A jaký mají lidé názor na rozvod podle demografické analýzy populačního vývoje obyvatelstva České republiky v 90. letech a z výsledků sociologického šetření „Mladá generace“?

Tabulka Názory respondentů na rozvody – podle pohlaví

Postoj k rozvodům	Počet			Podíl v %		
	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem
Rozvod by měl být jednoduchý	252	210	462	40,2	31,8	36,0
Jsou-li v rodině děti, rozvod by měl být nesnadný	185	222	407	29,6	33,7	31,7
Rozvod by neměl být snadnou záležitostí	183	211	394	29,2	32,0	30,6
Rozvod by měl být zakázán	6	17	23	1,0	2,5	1,8
Celkem	626	660	1286	100	100	100

Zdroj: FIALOVÁ, L., et al. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. 1. vyd. Praha: Slon, 2000, s. 96.

Manželské páry, kterých se rozvod v současné době nejčastěji týká se dají rozdělit do tří skupin:

- Nezralé páry, které vstupují do svazku jako nevyzrálé osobnosti. Taková manželství se rozpadají do jednoho roku trvání.
- Manželství, která fungují jako instituce pro reprodukci. Po zplození jednoho, dvou dětí manželé zjistí, že to není jejich styl a rozvedou se. Taková manželství nevydrží déle než pět let a po rozvodu většinou zůstávají matky s dítětem samy.
- Starší manželé, kteří splní výchovnou funkci, a když jejich děti vypějí a odejdou z rodiny, přichází otázka – co dál? Taková manželství se rozpadají po 15 -20 letech trvání.¹

Průměrně česká manželství, která končí rozvodem, trvají deset až dvanáct let.

2.3 Rozvod jako vysvobození

Z nouze se leckdy předstírá ctnost – rozvod se oslavuje jako obohacení života, jako něco pozitivního, žádoucího. Naproti tomu seriózní výzkumy i osobní prožitky mnoha rozvedených se přiklánějí k jinému postoji: rozpad manželství, kde jsou děti (úplně stačí jedno), je ztrátou pro všechny, je to selhání spojené se strádáním. Nic

¹ <http://www.bbc.co.uk>

na tom nemění skutečnost , že rozvod bývá provázen pocity úlevy, že nabízí šanci osvobodit se od strastiplného soužití naplněného zlobou, nepřátelstvím , krutými hádkami, nenávisným mlčením.

Mnoho lidí si před vstupem do manželství neuvědomí, že vzájemné soužití dvou lidí se skládá z velkého množství kompromisů a ústupků svému partnerovi. Tyto kompromisy by člověk neměl dělat z donucení, ale na základě vlastní svobodné vůle a dobrovolně z lásky ke svému partnerovi. Manželství není neměnná věc, ale je to vztah dvou lidí, který se neustále vyvíjí a mění působením obou partnerů a vnějších podmínek, které na ně působí. Po vyprcháání počáteční zamilovanosti se začne ukazovat skutečný obrázek manželství – denní starosti o obživu, rodinu, bydlení.

Proto by si budoucí manželé ještě před uzavřením manželství měli vyjasnit své budoucí úlohy v manželství, otázku společného bydlení, budoucích potomků. Mnoho párů začíná řešit tyto základní otázky až po svatbě a stávají se důvodem svárů a rozepří, které ve svém důsledku vedou až k rozvodu.

Vedle vyřešení těchto základních existenčních otázek je asi nejdůležitější výběr svého budoucího partnera. Podle způsobu jeho chování, jednání, způsobu života a charakterových vlastností lze předpokládat, jak se bude partner v budoucím vztahu chovat, a tak se vyvarovat zvýšeného rizika budoucích problémů. Očekávání, že se partner po svatbě změní, bývají zpravidla lichá.

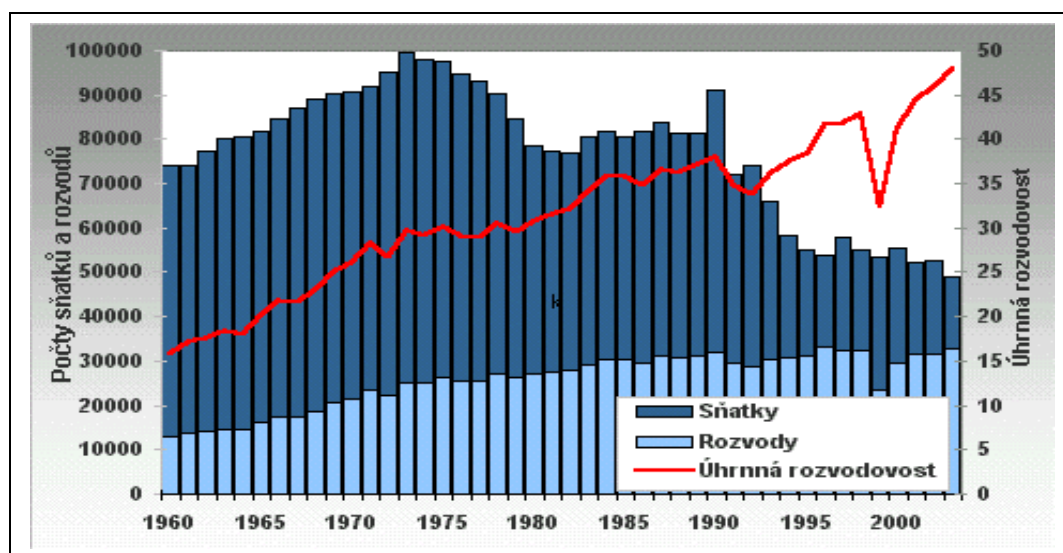
S přibývajícím časem se z přehlížených nedostatků, zlovyků či závislostí začínají stávat neřešitelné problémy, které zásadním způsobem zasahují do běžného fungování rodiny. V tomto okamžiku je asi nejdůležitější vzájemná komunikace mezi manžely. Měli by se dohodnout na řešení vzniklého problému buď sami, nebo se pokusit vyhledat pomoc v manželské poradně. Odhodlat se k tomuto kroku bývá často obtížné, protože mnoho lidí není ochotno se svěřovat a řešit své problémy prostřednictvím třetí osoby. V případě , že jeden nebo oba partneři vzájemný dialog odmítají, se problém nejenže nevyřeší, ale naopak se prohlubuje a stává se neúnosný a mezi partnery vzniká napětí a nepřátelství, které může vést až k rozvodu manželství.

2.4 Vývoj rozvodovosti po roce 1989

„Až do závěru 80. let byla u nás „plná“ sňatečnost a do manželství vstupovalo, zpravidla v nízkém věku, 90% mladých mužů a dokonce 96% mladých žen“.¹

„V roce 1984 překročil počet rozvodů v České republice hranici 30 tisíc. Po roce 1989 se dlouhodobý růst počtu rozvodů zastavil a na této vysoké úrovni se počet rozvodů ustálil po celá devadesátá léta. V meziročních intervalech nebyl růst rozvodovosti pravidelný, byly roky a dvouletá období, kdy počet rozvodů mírně klesl, pokles byl kompenzován a překonán pozdějším přírůstkem. Dosavadní maximum počtu rozvodů bylo zaznamenáno v roce 1996 – 33 113 rozvodů, v tomto roce byla i nejvyšší hrubá míra rozvodovosti (počet rozvodů na 1000 obyvatel) i rozvodový index (počet rozvodů na 100 sňatků v daném roce)“.²

Graf Počty sňatků, rozvodů a úhrnná rozvodovost na území dnešní ČR od roku 1960

Zdroj: <http://www.demografie.info>

Od 1. srpna 1998 platí v České republice zákon č. 91/1998 Sb., jenž změnil a doplnil zákon o rodině č. 94/1963 Sb. a tím podmínky pro rozvod upravil. Podmínkou rozvodu je mimo jiné to, že partneři žijí nejméně 6 měsíců odděleně a oboustranný

¹ FIALOVÁ, L., et al. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. 1. vyd. Praha: Slon, 2000, s. 8.

² TEYBER, E. *Děti a rozvod (Jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů)*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2007, s. 226.

souhlas partnerů s podáním návrhu na rozvod. V praxi vyšší rozvodovosti nejvíce ovlivnilo ustanovení §25 změněného zákona, jež určuje, že „manželství nelze rozvést, pokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu“. Novelizace zákona rovněž neumožňuje rozvést manželství kratšího trvání než jeden rok. Snížení počtu rozvodů v roce 1999 způsobené zpřísněním rozvodové legislativy bylo vystřídáno v roce 2000 kompenzačním vzestupem a počet rozvedených manželství dosáhl opět téměř hranice 30 tisíc. Z části se zřejmě jednalo o rozvody, které byly v důsledku novelizace zákona o rodině pozdrženy. V roce 2001 počet rozvodů opět vzrostl nad 30 tisíc, což vypovídá o tom, že intenzita rozvodovosti pokračuje ve svém vzestupu, který byl v období 1999-2000 pouze dočasně přerušen. Viz příloha č. 2 a č. 3.

2.5 Dílčí závěr

Nejčastější příčinou rozvodů je manželství. Každé lidské počínání i samotné pobývání na této planetě znamená rizika, nejistoty, možná ztroskotání. Soužití v manželství je od samého počátku vnitřně rozpornou, rizikovou záležitostí, dnes můžeme tvrdit, že značně riskantní – nemalý počet manželství končí rozpadem – tedy prohrou.

Rozvrat nastává v okamžiku, kdy se ruší uspořádanost hlavních složek manželského soužití. Pokud funguje společné vedení domácnosti s finančním hospodařením rodiny, péče o děti a nakládání s volným časem, obvykle ještě bezprostředně rozvod nehrozí. Jakmile však začíná rozvrat některé z uvedených složek soužití, je nebezpečí rozvodu akutní.

Jaká je prognóza rozvodovosti? Některé okolnosti (vyšší sňatkový věk, nutnost dlouhodobého spoření na byt, zpřísnění podmínek rozvodu mladých manželství) svědčí pro budoucí pokles úrovně rozvodovosti. Na druhou stranu velmi liberální až vstřícný poměr k možnosti rozvodu neúspěšného manželství naznačuje naopak další vzestup. Značný vliv přitom mohou mít i legislativní změny. Myslím si, že rozvodů už tolik přibývat nebude, protože nepřibývá sňatků.

3. Dítě a rozvod

3.1 Potíže, s nimiž se mohou rodiče setkat v době rozvodu

Je důležité si uvědomit, že rozvod rodičů nikdy nezavinily děti. Rodiče spolu začali žít ještě dříve, než měli děti a pokud se rozcházejí, souvisí to s jejich vzájemnými city. Jinými slovy řečeno, rozvod se týká jen citů dospělých. Je dobré mít na paměti, že ne všechno co se děje, je špatné. Musíte také hledat dobré stránky a věřit, že za nějaký čas bude všechno lepší.

Důsledky, které pro dítě z rozvodu vyplývají, do značné míry závisí na kvalitě rodičovského vztahu po rozchodu. Pokud rodiče dokážou odložit stranou vlastní pocity hněvu a uraženosti a přiřadí potřebám dětí nejdůležitější místo, významně přispějí k duševní pohodě dětí.

Ve většině rozpadajících se manželstvích však nastává situace, že jeden partner se nechce rozvést a jen neochotně se smíruje se situací. Prožívá pocity ublíženosti a zrady, jež vedou ke smutku a lítosti a k projevům hněvu. Zvládnout všechny tyto pocity je obtížné a děti jen málokdy uznají, že jsou to v zásadě běžné ba dokonce normální reakce na smutek. Vidí jen nešťastného a rozzlobeného rodiče, a protože jsou děti, mohou si tento smutek dokonce klást za vinu.

V této době je velmi důležité neopomíjet děti. U dětí, jejichž pocity nebyly v kritické době brány v potaz, kterým nikdo nepomohl smířit se s rozchodem rodičů, nebo jim dokonce ani neřekl, co se děje, mohou fantazie o společném životě rodičů přetrvávat až do doby jejich dalšího sňatku a trvat až do dospělosti.¹

Jak říci dětem o rozvodu

Po rozchodu se děti o oba své rodiče obávají. Chtějí vědět, co znamená rozvod a proč k němu dochází v jejich rodině. Dokud se rodiče nezačnou z rozchodu zotavovat, mohou být otázky kladené dětmi pro rodiče bolestné a někdy i trapné, mají-li na ně odpovědět. Děti chtějí vědět o věcech souvisejících s minulostí. Proč se to stalo, kdo za to může? Za těmito otázkami se často skrývá pocit viny. Děti chtějí zoufale pomoci, ale nevědí, co by měly samy udělat, aby se věci nestaly. Otázky, týkající se přítomnosti,

¹ SMITH, H. *Děti a rozvod*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 25-26.

budou souviset s možností vidat druhého rodiče, a pokud ano, jak často. Dělají si starosti, jestli nejsou rodiče osamělí a nešťastní, a jak to všechno zvládnou bez toho druhého.

„Další otázky se budou týkat budoucnosti, včetně praktických záležitostí – kolik bude mít rodina peněz, zda se budou muset stěhovat do jiného domu nebo chodit do jiné školy. To všechno jsou jen relativně jednoduché otázky ve srovnání s těmi, které se týkají bývalého rodiče, který z rodiny odešel. Ten je pro zůstávajícího rodiče – většinou matku nejhorší člověk na světě. I když je to pro matku velmi těžké, dítěti nijak neprospěje, když ví, že otázky po chybějícím otci nejsou žádoucí. Např. matka řekne chlapci: „V tomto domě už nechci slyšet jeho jméno“! Omezení tohoto typu jsou další zátěží pro dítě“.¹

Hlavní rozhodnutí, jak dětem o rozvodu říct, spočívá na dospělých, pro které někdy není snadné uvědomit si hranice dětského chápání. Děti budou téměř jistě touto zprávou velmi rozrušeny a sami rodiče přenesou na děti svůj neklid a úzkost. Obtíže působí především konečnost a nezvratnost. Pokud dospělí dětem pozorně naslouchají a vědí, co dítě v rodině prožívá, mohou uspořádat věci s ohledem na ně.

Rodiče mohou dítěti říci o rozvodu a začít s ním o něm mluvit v okamžiku, kdy se rozvod stane definitivním rozhodnutím a bylo dohodnuto datum rozdělení (např. stěhování).

Co říci

Dítě si neumí představit, co rozvod představuje a dospělí se sami nacházejí uprostřed vlastní osobní krize a těžkostí, proto pro ně bývá vysvětlování dosti obtížné.

Nejlepší přístup je, aby si oba rodiče, jsou-li této jednoty schopni, s dítětem sedli a mluvili s ním. Toto rozhodnutí je obvykle lepší dětem předkládat společně na rodinném setkání, kde jsou všichni přítomni, než odděleně.

„Slova lze vyjádřit tisíci různými způsoby, ale skutečně důležité je to, co sdělují“.²

¹ SMITH, H. *Děti a rozvod*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 31.

² TEYBER, E. *Děti a rozvod (Jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů)*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2007, s. 41.

Důležité je dětem říci:

1. Co mohou očekávat
2. Vysvětlit dětem rozvod

Jak by měl vypadat vzorový rozhovor rodičů s dítětem :

Matka: Tatínek a já už nebudeme manželé. Budeme se rozvádět. Od nynížška už budeme bydlet každý jinde, ale já stále budu tvoje maminka a tatínek zůstane tvým tatínkem. To se nikdy nezmění.

Otec: V sobotu ráno se stěhuji do nového domu. Ty budeš bydlet tady s maminkou, ale budeš mě často navštěvovat.

Matka: Budeš bydlet tady se mnou, ale tatínek s tebou bude dál chtít být. Domluvili jsme se, že s ním budeš každou sobotu a taky ho budeš navštěvovat u něj doma každé úterý. Zítra spolu všichni půjdeme do tatínkova nového domu, takže uvidíš svůj nový pokoj a budeš vědět, jak to tam vypadá.

Otec: Bude mi chybět, že tě nevidím každý den, ale budu se těšit, že tě budu mít v sobotu u sebe. Mezi našimi návštěvami si také budeme každý druhý den večer telefonovat, protože se nám po sobě bude stýskat.

Matka: I když už s tatínkem nebudeme svoji, vždycky budeš žít s jedním z nás. Oba tě budeme stále milovat a budeme spolupracovat na tom, abychom se o tebe postarali, dokud nebudeš dospělý.

Otec: Bude to velká změna pro každého z nás a určitě k tomu všemu budeš mít spoustu otázek. Na co ti teď můžeme s maminkou odpovědět?¹

¹ TEYBER, E. *Děti a rozvod (Jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů)*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2007, s. 41-42.

3.2 Rozvod a chování dětí

Jak děti prožívají rozvod rodičů? Především rozvod nebo rozchod rodičů nemusí být pro dítě vždy katastrofou. Mnoho dětí si to uvědomí, jakmile se zmírní nepřátelství mezi rodiči, zejména pokud byly součástí rodičovských sporů i děti. Mnohé děti mluví o svém zoufalství a pocitu viny, že nedokázaly rodiče smířit. Většina dětí prožívá po rozchodu rodičů tak složité a proměnlivé emoce, že pro dospělé je krajně obtížné jim porozumět.

Proč chlapci reagují na rozvod jinak než dívky?

Pro chlapce je rozchod rodičů obtížnější než pro dívky. Problémy chlapců často nesouvisí primárně s rozchodem rodičů, ale s tím, že zůstávají žít s matkou, zejména žijí-li v domácnosti plné žen. Téměř každý druhý otec bezprostředně po rozchodu zpřetrhá vazby se synem a chlapec tak zůstává bez vzorového modelu. Chlapcovy pokusy o projevy mužnosti jsou interpretovány jako agresivní chování.

Dívky mají poněkud snadnější postavení, protože pravděpodobně zůstanou s matkou, která je jejich vzorovým modelem a pravděpodobně se jim dostane soucitné odezvy, jsou-li sklíčené.

Další faktor ovlivňující reakci dítěte na rozchod rodičů je osobnost dítěte. Některé děti jsou houževnaté a umějí se vyrovnat s potížemi, bývají nezávislé, ale přesto dokážou vyhledat lidi, u nichž najdou podporu.

Na opačném konci spektra stojí děti, které ztratí veškerou sebedůvěru a vnímají situaci jako nespravedlivou. Případají si opuštěné, nešťastné a zoufalé.¹

Reakce dítěte mohou být ovlivněny také jeho postavením v rodině např. starší dítě si s rozchodem rodičů dělá větší starosti a více se trápí.

Dětská strategie

Děti používají řadu strategií, které jim pomáhají vyrovnat se situacemi, jež jsou pro ně nežádoucí a které nevznikly jejich přičiněním.

¹ SMITH, H. *Děti a rozvod*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 36.

Typickými projevy těchto **obranných strategií** jsou :

- psychosomatické příznaky, například bolesti, poruchy spánku, kožní vyrážky případně se u nich objeví poruchy příjmu potravy.
- předjímáním špatných důsledků. Dítě očekává, že ztráty se budou opakovat. Chrání se tím, že tyto ztráty předvídá.¹

Reakce v různém věku

Předškolní děti

Děti do pěti let jsou obzvláště zranitelné. I sedmiměsíční nebo osmiměsíční děti se smějí, když se smějí jejich rodiče. Svůj nepokoj dají najevo pláčem, známky strachu se projeví zvýšeným hlasem, hněvivou grimasou v obličeji a nespavostí. Reakce dětí starších o rok či o dva mohou být snadno přehlédnuty, částečně i proto, že děti ještě nedokážou slovně vysvětlit, jak jsou zmatené a rozčilené.

Čtyřleté nebo pětileté děti mohou být ještě příliš malé na to, aby chápaly, co znamená rozvod, ale nejsou malé na to, aby se cítily osamělé a opuštěné. Reagují tak, že někdy přestanou mluvit nebo se vrátí ke žvatlání, někdy se začnou bát (hlavně v noci) a pomočovat se.

Mladší školní věk

V tomto věku zaujímá rodina v životě dítěte ústřední postavení a rodiče jsou nejlepší lidé na světě. Odchod jednoho z nich může otřást dětskou jistotou a způsobit nesmírný žal. Chlapci mají sklony k hluchosti, aktivitě a někdy i ke vzdorů. Za těmito reakcemi skrývají svou tíseň. Mívají potíže se spánkem a soustředěností, což se odráží na školních výsledcích.

Mnozí sedmiletí chlapci se vrátí na mladší vývojovou úroveň – začnou si například cucat palec. Někdy ztrácejí důvěru ve vlastní schopnost vykonat jednoduché úkoly. Většina těchto dětí žije s matkou a některé zjišťují, že přizpůsobit se změnám je při chybějícím mužském vlivu ještě obtížnější.

¹ SMITH, H. *Děti a rozvod*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 40.

V tomto věku děti začínají chápat trvalost a začíná je opouštět víra, že se tatínek vrátí. Tento proces je někdy provázen osamělostí a strachem z opuštěnosti. Přibližně kolem osmého roku děti značně pokročí na cestě ke zralosti a zejména chlapci se musí vyrovnat se skutečností, že tatínek není většinou na blízku, aby je povzbudil, pochválil. Reakcí jsou často krádeže. Starší děti někdy skrývají své trápení za hněv. Zastráší, ničí a ubližují. Některé děti na vzniklou situaci reagují tak, že se stávají třídními šašky.

Tyto děti si neosvojí dovednosti příslušné jejich věku a uvíznou v mladším vývojovém stádiu, i když jinak než menší děti. Obtížně si vyhledávají kamarády, protože nevědí, kdy je zbytečné poutat na sebe pozornost a nevědí přesně, co ostatní děti považují za přijatelné chování.

Chlapci i dívky mohou mít potíže se soustředěním na školní povinnosti. Řada jedenáctiletých a dvanáctiletých dětí mívá záchvaty vzteku, je náchylná k depresím, cítí silnou zlost na jednoho nebo oba rodiče za to, že se rozvedli. Stejně jako děti jiných věkových skupin i ony truchlí nad ztrátou úplné rodiny, jejímuž rozpadu nedokázaly zabránit.

Dospívající mládež

Období dospívání je nejhroším obdobím zejména pro děvčata. Pocity dítěte se velmi často mění a pokračujícím dospíváním se mění i jejich představy o tom, co a proč se vlastně stalo. *Děti se v době rozvodu také dozvídají různá rodinná tajemství - otcem jejich sourozence je jiný muž, otec léta udržoval mimomanželský poměr atd.*

Dospívající mladí lidé jsou velmi zranitelní, protože se rmoutí jako děti, ale současně už začínají chápat svět dospělých, neboť se sami považují za dospělé.

Připadají si jiní než jejich vrstevníci, jejichž rodiče žijí spolu. Myslí si, že to oni by měli odejít od rodičů, a ne naopak. Někdy se distancují od domácí situace a hledají pocit sounáležitosti ve skupině vrstevníků, která si jich cení. Mladí lidé mají často také obavy ze svých vlastních budoucích vztahů. Z toho pramení obtíže se soustředěním, jež se mohou nepříznivě odrazit na jejich studijních výsledcích. Kromě smutku a úzkosti prožívá většina dětí také obavy z toho, že je zatlačí do pozadí děti nového partnera nebo nový partner.

3.3 Rozvod a emoce dětí

Je to smutek a hněv, s nimiž se nepochybně setká každý, kdo dětem pomáhá vyrovnat se s rozchodem rodičů. Různé děti projevují své emoce v různém pořadí a tyto projevy nejsou stejné. Proto je důležité uvažovat o různých možnostech.

Emoce nemívají přímý vztah k příčinám a následkům. Dítě, které se snaží vyrovnat s rozchodem rodičů např. způsobí nehodu, jako podvědomý pokus vyvolat mezi rodiči hádku a udržet tak jejich vztah naživu. Proto když popisujeme jednotlivé emoce samostatně, neměli bychom přehlížet vazby mezi emocemi.

Pokud odchodu otce od rodiny nepředcházelo žádné vysvětlení a s dítětem nikdo nediskutoval o jeho pocitech a nesnažil se je pochopit, dítě jen s obtížemi překonává pocit, že ho tatínek zavrhl. Děti se na otce zlobí, protože tento pocit je pro ně snesitelnější než smutek, ale základem všech pocitů je hluboká potřeba, aby důležitý člověk zůstal součástí jejich života. Jejich hněv se může obrátit i proti matce, protože nedokázala udržet tatínka doma, ale zakrátko se to může změnit a děti začnou považovat otce za zlého člověka.

„Tyto zjevné rozpory jsou důležitou součástí dětského myšlení, i když citové zmatky se netýkají jen dětí – také dospělí si ostře uvědomují tuto směsici pocitů. Děti jsou méně zvyklé vyjadřovat své pocity slovy a nemají ani dostatečně bohatou slovní zásobu, aby se vyjádřily přesně. S touto skutečností je třeba počítat při snaze porozumět, co vlastně chce dítě sdělit“.¹

Popření a neochota uvěřit

„První reakcí mnoha dětí je popření, protože věc, které se nejvíce bály, se najednou stala skutečností. Naděje, že se rodiče smíří, může někdy přetrvávat i mnoho let, přestože rodiče uzavřeli nový sňatek a založili novou rodinu. Stává se to zejména tehdy, když nikdo s dítětem otevřeně neprodiskutoval zásadní změny v rodině. Pocit ztráty a smutku převládne tam, kde děti vědí, že rozchod rodičů je trvalý“.²

¹ SMITH, H. *Děti a rozvod*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 48.

² SMITH, H. *Děti a rozvod*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 49.

Smutek

Je projevem pocitu ztráty a je patrně nejzřetelnější emoci, jakou prožívají děti rozvedených rodičů. Děti dávají smutek najevo přímo pláčem nebo nepřímo jednáním. Dítě často prožívá návaly smutku, které je zcela pohltí, zabrání mu myslet na cokoli jiného.

Jakmile po čase poleví touha po nepřítomném rodiči, v pocitech dítěte přestane převažovat smutek, objeví se sebedůvěra, dítě se znovu začne radovat z oblíbených činností a začne znovu růst.

Pocit ztráty

S tímto pocitem se musí vyrovnat většina dětí, ovlivňuje mnoho různých oblastí jejich života. Dítě přestává být v denním kontaktu s jedním z rodičů a s tím souvisí i omezení styku se členy širší rodiny. Děti mohou přijít o domov kde žily, o školu, kamarády a oblíbené činnosti ve volném čase. Méně hmatatelná je ztráta jistoty: dítě přišlo o zázemí úplně rodiny, s obtížemi se dívá kupředu a jeho sebevědomí rychle klesá. Dítě má pocit, že se liší od ostatních a stává se cílem dětské bezcitnosti např. šikany.

Osamělost

Problém se prohlubuje, pokud dětský smutek nesdílí žádný z rodičů: jeden může být šťastný, že našel nového partnera, druhý má vztek, protože se k němu partner zachoval nehezky. Z tohoto pohledu může být rozchod rodičů pro dítě obtížnější než úmrtí, kdy celá rodina truchlí. Děti, jejichž smutek nikdo nesdílí, tak často trpí pocitem osamělosti.¹

Vztek

Vztek má kořeny hluboko v minulosti a nezačíná rozchodem rodičů. Se vztekem souvisí pocity nejistoty, odmítnutí a selhání. Dítě může vůči rodičům již dlouho pociťovat vztek, protože již dávno nenaplnovali jeho potřeby. Bez lásky a péče se nepodařilo vytvořit uspokojivé pouto a důsledkem je zavržení a nevlídné zacházení. Některé děti prožívají strach vyvolaný projevy nepřátelství mezi rodiči. V takovém případě může být rozchod katalyzátorem jejich vzteku.

¹ SMITH, H. *Děti a rozvod*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 49-50.

Vztek má také často přímou souvislost s pocitem bezmoci a nemožnosti ovlivnit důležité rodinné záležitosti. Vztek může být i zástěrkou zoufalství a smutku. Je snadnější být vzteklý než smutný a lidé častěji reagují na vztek. U dětí může vztek zamaskovat pocit, že o ně nikdo nestojí.

Některé děti zadržují projevy vzteku do doby, než je mohou bezpečně projevit. Vztek se snadněji projevuje v souvislosti s bezvýznamnými věcmi, ale ve skutečnosti se týká velmi důležitých věcí, o nichž nelze hovořit s příslušnými lidmi, protože se na věc dívají z jiného hlediska a hovor o skutečných pocitech by situaci ještě zhoršil.

Vztek má i svou pozitivní stránku. Může se stát podnětem k obraně – dítě dá rodičů najevo, že je nesmějí ponižovat, že si nenechá ubližovat a že si povede dobře ve škole. Tyto postoje mohou nasměrovat vztek do boje proti nízkému sebevědomí a k získání nové sebedůvěry.¹

Deprese

Deprese je poměrně běžnou bezprostřední reakcí na rozchod rodičů. Zjednodušeně by se dalo říci, že deprese je nevyjádřený hněv. Ale deprese je mnohem více. Osoba postižená depresí se cítí osamělá a opuštěná. Děti mluví o tom, že si připadají jako v zamčené místnosti, kam za nimi nikdo nemůže. Sedmi nebo osmileté děti mohou mít někdy až sebevražedné pocity. Charakteristickým znakem deprese je nedostatečné sebevědomí.

Pocit viny

Pocit viny je spolu s dalšími emocemi úzce spjat se složitými pocity hněvu. Proto je těžké zvládnout některé děti s pocitem viny a nenávisť vůči sobě samým. Děti chtějí být potrestány, mají dojem, že si zaslouží trest kvůli svým špatným myšlenkám. Jsou přesvědčeny, že zavinily rozchod rodičů, nebo že mu měly zabránit. S touto emocí se rodiče patrně vyrovnávají nejobtížněji, protože přinejmenším jeden z nich se z různých důvodů také potýká s pocity viny a vzteku.

¹ SMITH, H. *Děti a rozvod*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 51-54.

Závist

Jde především o závist dětí vůči úplným rodinám.

Úzkost, strach a zmatek

Úzkost a zmatek se obvykle vážou k budoucím situacím. V tomto ohledu se liší od strachu, jehož původ je v minulých a současných událostech.

Nejčastějšími úzkostmi dětí jsou :

- úzkost o každého z rodičů – jak to zvládnou
- úzkost ze vztahu dospělých – mezi bývalými rodiči
- úzkost ze vztahu nových partnerů rodičů k nim¹

Nejčastější strach dětí je strach o sebe – strach z osobního ohrožení.

Úleva

Reakce většiny dětí naštěstí postupně polevují a po čase už neovládají celé jejich myšlení. Ke slovu přicházejí i jiné pocity. Mnoho dětí je v době rozchodu rodičů velmi rozrušeno, ale s postupem času a skončením nejistoty zjistí, že rozchod byl nejlepším řešením. Mají-li dospět k tomuto závěru, musí se smířit s tím, že rozchod rodičů je trvalý.

Naděje

Budoucnost se jeví slibně jedině tehdy, mají-li děti pocit, že jsou důležité pro oba rodiče, že je oba rodiče podporují, milují a nejsou vystaveny vzájemnému nepřátelství rodičů. Pokud jsou splněny tyto podmínky, děti se dokážou dívat do budoucnosti s důvěrou a nadějí.

¹ SMITH, H. *Děti a rozvod*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, s. 55-56.

3.4 Vlastní zkušenost

Můj táta od nás odešel, když mi bylo 20 let. Někomu se může zdát, že ve 20 letech je již člověk dospělý a tato má zkušenost již nepatří k tomuto tématu. Já si myslím, že nejen já, ale většina mladých lidí v tomto věku ještě není zdaleka zralá a v případě takových krizových rodinných situacích se tato nezralost ukáže v celé své nahotě.

Můj táta trávil většinu svého života v zaměstnání od rána do večera a domů chodil velice pozdě. Máma s tím byla více méně smířená. Já jsem již několik měsíců pracoval a doma jsem netrávil příliš mnoho času a o problémy rodičů jsem se příliš nezajímal, takže jsem ani nepostřehl, že by se mezi mými rodiči dělo něco zvláštního.

Jednou ráno, když jsem odcházel do práce mi táta řekl, že večer nepřijde. Jezdával občas na služební cesty a tak jsem tomu nepřikládal příliš velký význam. Při odchodu do práce jsem mu prostě řekl ahoj.

Když jsem večer přišel domů a moje máma mi oznámila, že se táta už nevrátí nikdy, mě doslova zmrazilo. Zůstal jsem stát a moje hlava nebyla schopná tuto informaci zpracovat. Nebyl jsem v tom okamžiku schopen logicky uvažovat. Přišlo to absolutně bez varování. Máma to nesla hodně špatně a mojí sestry, která již v té době s námi nebydlela, se to příliš nedotklo. Bylo jí to více méně jedno.

Na otci jsme byli finančně závislí, a tak první myšlenky nebo spíše starosti byly existenční. Já i moje máma jsme měli malý příjem, žádné úspory a nájem byl pro nás dost vysoký. Navíc jsme bydleli v bytě, který měl být privatizován.

Starost o to, kde budeme bydlet, mě doslova pohltila a nějaký čas jsem nebyl schopný myslet na nic jiného. V zaměstnání jsem se nemohl soustředit na svou práci.

Asi nejhorší pro mě byla osamělost. Dva roky před tím, než od nás táta odešel, jsme se přestěhovali do jiného města. V místě bydliště jsem si nenašel nové kamarády a ani v zaměstnání, kde byli všichni mí kolegové starší o dvacet a více let, jsem taky žádného neměl. Jen si o svých starostech s někým popovídat by mi tehdy velmi pomohlo. Navíc jsem to byl já, kdo musel být oporou mé mámě.

Nevím proč, ale stále jsem doufal, že se otec vrátí. Dokonce jsem mu na vánoce

koupil dárek a doufal, že se vrátí. Samozřejmě jsem doufal marně. Z dnešního pohledu mi to připadá dost naivní, ale tahle naděje mě držela dva roky.

Časem se nám podařilo většinu základních existenčních otázek vyřešit. Značný podíl na tom měl i bezproblémový rozvod mých rodičů. Na svého otce vzpomínám v dobrém i přesto, že mi tak zkomplikoval život, ale kontaktovat ho nebudu. Odchod mého otce mě donutil velmi rychle dospět a postavit se životu čelem. Naučil jsem se samostatně rozhodovat a za svá rozhodnutí nést také následky.

3.5 Dílčí závěr

Rozvod přináší nové změny a nové výzvy. Špatné pocity netrvají věčně. Pokud děti dostanou dost času, jejich pocity se změní. Časem si i rodiče vyřeší svoje problémy a začnou mít větší pochopení pro děti. Mohou začít děti vnímat jako osobnosti a poznat je z nového úhlu. Děti to ocení, jakmile se začnou dívat na věci z té lepší stránky a začnou tak mít radost ze života. Musí se ale smířit s tím, že být s tátou je něco jiného než být s mámou, na obou místech jsou jiná očekávání, jiná pravidla a jiné věci, ze kterých se mohou radovat.

Děti se mohou naučit nezávislosti a začít se spoléhat samy na sebe. Život je obvykle méně stresující a některé věci jsou lepší, i když je v rodině méně peněz.

Dospělí se často snaží pomáhat ze všech sil, ale děti si také mohou pomoci. Děti nejsou zcela bezmocné a dokážou dát do pohybu některé věci. Je k tomu ale zapotřebí odvahy. Věci se mohou zlepšit – a obvykle se také zlepší.

4. Syndrom zavrženého rodiče

4.1 Co je to syndrom zavrženého rodiče

“O syndromu zavrženého rodiče hovoříme, dojde-li k vypěstování nekompromisně kladného příklonu dítěte k jednomu – tomu hodnému, milovanému – rodiči a současně k nekompromisnímu zavržení druhého rodiče, toho zlého, nenáviděného. Děje se tak v rámci rodičovských sporů o svěření dítěte nebo o styk s ním“.¹

Zjednodušeně řečeno: „Dítě ztratilo normální spektrum citů pro oba rodiče“.

Do roku 1996 byl syndrom zavrženého rodiče u nás znám jen menší skupině specialistů dětských psychologů a psychiatrů, sledujících anglickou odbornou literaturu. U nás však byla již po desetiletí zmiňována škodlivost popouzení dítěte jedním rodičem proti druhému a indikována jak psychology a psychiatry, tak i v rámci rodinně právních sporů před soudy. Jeden z podrobnějších výzkumů v tomto směru (Trnka, 1974) prokazuje přímou závislost stupně maladaptace (porucha nebo neschopnost adaptace) dítěte na míře jeho popouzení.

Rozdíly zjištěné ve schopnosti dětí přizpůsobit se jsou způsobeny dysfunkčními rodinnými vztahy. Konkrétně se jedná o:

- konflikt a negativismus mezi rodiči a mezi rodičem a dítětem
- agresivní soupeření mezi sourozenci a chybějící vzájemná podpora
- neúčinná výchova
- nedostatek vřelosti a rodinné soudržnosti²

Byl to teprve Američan R.A. Gardner., který si v 80. letech jako první povšiml a popsal další charakteristiky tohoto jevu a jeho důsledků. Nazval je syndromem zavrženého rodiče, dále jen SZR. Gardner prokázal, že dítě, závislé na jednom rodiči a tímto popouzené proti rodiči druhému, si začne vyvíjet vlastní dynamiku postojů vůči

¹ <http://www.iustin.cz/art.asp?art=136>

² TEYBER, E. *Děti a rozvod (Jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů)*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2007, s. 22.

tomuto rodiči, kterého nakonec zavrhne. Popouzející podle Gardnera programující rodič pak později už nemusí tyto postoje přímo posilovat (tak jako na začátku), dítě samo všechny své zkušenosti s rodiči dělí do černobílé šablony „hodný rodič – zlý rodič“ a samo se snaží zalíbit tomu, s kým žije, na kom je závislé a koho má tudíž raději.

Programování

Napadání se mění v programování, pokud ostrá kritika probíhá trvale a bez kontroly. Termín programování se může zdát jako příliš silný výraz pro popis rodinné situace. Ovšem pokud se děti obracejí proti vám a to za podpory a povzbuzování druhého rodiče, když se odtahují a vyjadřují strach nebo nenávisť, která není vysvětlena vašim předchozím jednáním, potom je „programování“ přesný termín, který vystihuje, co se s nimi děje. Ve většině případů takové odmítnutí není reakcí na příliš tvrdé až kruté zacházení. Jejich zamítavý postoj k jednomu z rodičů pramení jen z ovlivňování druhým rodičem.

„Výsledkem může být dítě, které je uzavřené a nesdílné, nechce se dělit o své myšlenky a pocity nebo ztrácí respekt k rodičovské autoritě. Přestože jsou tyto děti rezervovanější a neprojevují navenek tolik lásky, i tak mohou ve vztahu k rodiči nacházet potěšení. Obzvláště to platí v případech, kdy mají dost času na to, aby se zmírnila jejich ostražitost a aby si uvědomily, že zážitky s dotyčným rodičem jsou pozitivnější, než jim bylo vtlačováno do hlavy. Nejsou to jen rodiče, kdo se stává terčem pomluv, kritiky a programování. Stejného zacházení se může dostat prarodičům a někdy i celému rozvětvenému příbuzenstvu“.¹

Existuje několik stupňů zavržení. V nejhorších případech je tak hluboké, že je vztah rodič – dítě zcela zpřetrhán. V takových případech se rodiče ocitnou v situacích, kdy je po letech lásky, ale i úzkosti, po letech emocionální a finanční podpory jejich děti očerňují nebo je vůbec neberou na vědomí. Nejsou pozváni na promoci, nemohou se zúčastnit svatby svého dítěte, nemají možnost kontaktu se svými vnoučaty. Ve většině rodin je však odcizení jen částečné. Pomluvy pouto mezi rodičem a dítětem zcela nezničí, jen ovlivňují kvalitu jejich vztahu.

¹ WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003, s. 18.

4.2 Prostředí, ve kterém dochází k zavržení rodiče

I když se váš ex-partner možná vědomě nesnaží děti proti vám popouzet, jisté podmínky toto riziko zvyšují. Hlavní podmínky jsou: **izolace, obnažení, psychická závislost a strach**. Žádný z těchto faktorů nemusí být klíčový. Ovšem ve většině případů neodůvodněného zavržení je alespoň jeden z nich přítomen.

Izolace

Předpokladem pro jakékoliv programování je jistá míra izolace programované osoby od ostatních zdrojů podpory. Někdy se jedná o izolaci úplnou. Dochází při ní k dezorientaci a izolovaná osoba se stává povolnější a lépe ovlivnitelná. Snáze přijímá pohled na realitu, která je jí vnucována. Izolace způsobuje větší citlivost dětí.

Izolace má dvojí účel:

- způsobuje závislost.
- zabraňuje přístupu k protichůdným názorům.

Způsoby izolace:

- omezení komunikaci dítěte s druhým rodičem a příbuznými z jeho strany.
- znemožnění styku se zavrženým rodičem .
- změna bydliště (odstěhování do jiného města).
- únos.¹

Obnažení

Izolací se dosáhne fyzického odloučení. Programování ovšem také vyžaduje zpřetrhání symbolických a emocionálních vazeb.

Rodiče, odhodlaní zpřetrhat vazby mezi dítětem a druhým rodičem svým způsobem také chystají proces obnažení např. odstraní z domu všechno, co nějakým způsobem bývalého partnera připomíná např. schovají všechny fotografie. Děti se nedozvědí o lásce a zájmu druhého rodiče, protože jakýkoliv pokus o kontakt s dětmi, který zavrhaný rodič učiní, je zmařen. To v nich vyvolá pocit, že jsou odmítnuté a vytvoří si tím větší psychickou závislost na tom z rodičů, který zavržení napomáhá.

¹ WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003, s. 168-179.

Jak probíhají další narozeniny a vánoce bez dárků a přání od druhého rodiče, pociťují děti stále hlubší zavržení a hněv na rodiče, který je zklamal.

Strach

Strach je obvykle nutným předpokladem k programování. Stejně jako izolace zvyšuje i strach psychickou závislost dítěte na programujícím kritizujícím rodiči.

Vidí-li dítě, jak si matka vylévá vztek iracionálním a nekontrolovatelným způsobem, začne se obávat, aby se samo nestalo terčem jejích útoků. Dítě obětuje svého otce, aby si s matkou udrželo dobré vztahy. Pokud by to neudělalo, riskuje, že se její hněv příště snese na jeho hlavu.

4.3 Nejčastější triky používané rodiči

Rodiče používají specifické strategie a techniky, které zdeformují mysl dítěte tak, aby se obrátilo proti druhému rodiči nebo některému z členů rodiny.

Mezi nejčastější techniky patří:

- a) **Hra se jmény** - nebo také manipulace se jmény. Jejím cílem je dítěti znemožnit možnost identifikovat se s rodičem, jež má být zavržen. Dají se rozdělit na :
 - Hanlivá označení – obvykle tento proces začíná tím , že děti zaslechnou jak se rozzlobený rodiče o svém bývalém partnerovi vyjadřuje v urážlivých termínech.
 - Křestní jména – oslovování rodiče křestním jménem také naznačuje, že rodič si už nezaslouží úctu, která je ve slově „Otec“ a „Matka“ vnitřně obsažena. Se ztrátou úcty souvisí také pokles autority.
 - Falešná jména – ve většině případů si matka přeje, aby dítě získalo její příjmení. Přejmenování se nevyhýbá ani křestním jménům.

- b) **Opakování** - napomáhá tomu, že se informace usadí hluboko v paměti. Zafixujete-li si podobným způsobem mylný dojem – např. neospravedlnitelné očeřování rodiče či prarodiče, tak už dítěti zůstane v paměti trvale. Nakonec už ho nedokáže odlišit od názorů, které se zakládají na realitě.

- c) **Selektivní pozornost** - zaměřuje se na určité aspekty reality a vynechává jiné.

Rodič zaměřuje pozornost dítěte na takové charakterové vlastnosti a chování druhého rodiče, které dítě nemá v oblibě. Negativní vnímání, pocity a vzpomínky nakonec ty pozitivní zcela vytěsní. Dítě na zavrhovaného rodiče začne reagovat, jako by byl zlý.

- d) **Zveličování** - mnoho rodičů se od pravdy odchýlí tím, že některé rysy chování druhého rodiče zveličí např. ze šťouchnutí je násilné napadení.
- e) **Posuzování chování vytrženého z kontextu** - věci ve skutečnosti nejsou takové, jaké se na první pohled zdají. Obzvlášť to platí v případech, kdy posuzujeme něčí chování, aniž bychom znali souvislosti, ve kterých k takovému chování došlo. Potom je jednoduché činit chybné závěry. Programující rodič toho může využít, aby dítě přesvědčil, že druhý rodič jednal bez ohledu na jeho zájmy.
- f) **Lži** - jsou buď úplně vymyšleny nebo jsou hrubým překroucením událostí, které se skutečně staly.
- g) **Přepisování historie** - rodiče mění historii tak, aby vymazali všechny pozitivní vzpomínky na osobu, která má být zavržena. Např. jeden rodič popírá jakékoli zapojení druhého rodiče do péče o děti. Fotografie, které dokazují opak jsou ukryty nebo zničeny.
- h) **Náznaky a narážky** - nejúčinnější metody se vyskytují právě v této formě. Dají se mnohem hůře odhalit, protože jsou mnohem nenápadnější než lži a dezinformace.
- i) **Vykořisťování** - často rodič, který u dítěte zavržení podporuje, ho zároveň vede k tomu, aby od druhého rodiče žádalo peníze a služby. Tím, že rodič vydírání neodsuzuje, dává dítěti najevo, že zavrhovaný rodič si zaslouží opovržení a nevztahují se na něj obvyklá pravidla slušnosti a zdvořilosti.
- j) **Projekce** - je to zvyk nepravdivě druhým připisovat vlastní nepřiznané pocity, nutkání, myšlenky nebo chování např. rodič se sám dopouští věcí, ze kterých obviňuje svého ex-partnera.

- k) **Racionalizace** - jedná se v podstatě o lež, která má znít přesvědčivě. Rodiče používají racionalizace dvěma způsoby:
- Ve snaze obhájit své jednání – pokoušejí se přesvědčit sebe i ostatní, že vlastně nic zlého neudělali.
 - Aby se jednání druhého manžela začalo jevit ve špatném světle.
- l) **Rozmazlování** - může mít více forem:
- Rodič zahrnuje dítě výsadami a dárky, které nejsou přiměřené jeho věku např. rodič dovolí pořádat večírek doma bez dozoru.
 - Snížení požadavků na zodpovědné chování např. dítě nemusí psát domácí úkoly.
- m) **Neoprávněný zásah** - rozmazlování funguje pouze tehdy, když dítě nemá dostatečný kontakt s objektem zavržení. Nepodaří-li se rodiči těmto kontaktům zabránit, zbývá ještě jedna možnost - snažit se negativně ovlivnit potěšení, které dítě z návštěv u druhého rodiče má např. dlouhé a časté telefonáty dítěti, když tráví čas u druhého rodiče.
- n) **Špionážní příběhy** - tato technika se používá až když je zavržení v dítěti pevněji zakořeněno. Rodič nabádá dítě, aby nevyzrazovalo tajemství, špehovalo druhého rodiče a často i druhému rodiči lhalo.
- o) **Kognitivní disonance** - je to tendence přizpůsobit své názory faktickému chování – jednáme-li v rozporu se svým přesvědčením, změníme někdy to, v co věříme. Čím více vás děti zneužívají, tím více musejí samy sebe přesvědčovat, že si to zasloužíte. Čím více vás děti zavrhnou, tím více si musí sugerovat, že jste zlí a zavržení jste si způsobili sami.
- p) **Spiknutí** - do pomlouvání a očerňování druhého rodiče se zapojí širší rodina rodiče, který v dětech podporuje zavržení – tety, prarodiče atd. Tím se zvyšuje tlak na dítě. Dítě, které se nepřizpůsobí, tak riskuje, že ho zavrhnou celá širší rodina.¹

¹ WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003, s. 189-252.

4.4 Jak se bránit

Stejně jako u většiny psychických problémů lze dopad zavržení zmírnit okamžitou reakcí. Musíte jednat rozhodně. Neměli byste dopustit, aby od vás dítě bylo úplně izolováno. Rady rodičům , aby byli trpěliví a počkali, až je dítě samo bude chtít vidět, jsou ve většině případů špatné.

Rozšíření kontaktu dítěte se zavrhovaným rodičem je neefektivnější způsob, jak zavržení neutralizovat.

Udržujte kontakt

Když si děti opakovaně stěžují, že jsou k návštěvám zavrhovaného rodiče nuceny, mnozí rodiče udělají zásadní chybu a řeknou: „Pokud jsi se mnou tak nešťastný, nechod' sem. Přijď zase, až k tomu budeš mít trochu pozitivní přístup“. Obvykle se to stává v raných stádiích zavržení a takový postoj pramení nejen z frustrace a zlosti, ale také z nedostatečného uvědomění si důsledků takového rozhodnutí. Pokud je vaším cílem zlepšit vztah se svými dětmi, ztráta kontaktu vám nikdy nepomůže. Proč?

- Udržování stálého kontaktu je jediný způsob, jak neutralizovat odcizení.
- Přestože se zdá, že už vás děti vůbec k ničemu nepotřebují, byly na vás dlouho závislé a dostávalo se jim vaší péče a lásky. Pokud je začnete zavrhovat vy, budou se cítit zraněné a opuštěné a svou bolest zakryjí další zlostí a zavržením.
- Za pár let si už děti budou vzpomínat jen na pocit opuštěnosti.
- Pokud jsou děti závislé na rodiči, který zavržení podporuje, nebudou mu pravděpodobně samy schopny odolávat.
- Absence kontaktu může být u soudu zkreslena a použita jako argument, že odcizení jste vlastně způsobily sami.¹

Ve většině rodin, kde byla frekvence kontaktů s druhým rodičem ponechána na rozhodnutí dítěte, k žádným kontaktům nakonec nedošlo.

¹ WARSHAK, R. A. *Jak (ne)otrávit děti rozvodem*. 1. vyd. Praha: Triton, 2004, s. 52.

Co dělat?

Pokud děti začnou jevit známky toho, že podléhají programování, reakce pomlouvaného rodiče může mít rozhodující úlohu v tom, jak všechno nakonec dopadne. Musí prokázat značnou dávku sebekontroly a empatie k pocitům dětí bez ohledu na jejich nesnesitelné a agresivní jednání. Je důležité mít na paměti, že zavržení rodiče se obvykle s takovou mírou neúcty a odmítání ze strany svých dětí dříve nikdy nesetkali. V některých ohledech představují odcizené děti podobný problém jako dospívající, kteří začínají odmítat své rodiče. Málokterý rodič dokáže zachytit celý proces v tak ranném stádiu, aby se vyrovnal všem uvedených chyb. Aby zvýšil své šance, že zavržení podaří zabránit, měl by postupovat podle následujících pravidel:

1. Neztrácet nervy, nejednat příliš agresivně, nekritizovat své děti tvrdě.
2. Nesnažit se dětem odmítnutí oplácet tím, že když ony nechtějí vidět vás, nechcete vidět ani vy je.
3. Nenechat děti a svého bývalého partnera diktovat podmínky kontaktu.
4. Nesnažit se s dětmi o jejich negativních pocitech diskutovat.
5. Neodmítat dětské pocity a nesnažit se jim vysvětlovat, že jejich hněv nebo strach není opravdový.
6. Neobviňovat děti, že papouškují to, co jim vnutil druhý rodič.
7. Nepomlouvat svého bývalého partnera.¹

¹ WARSHAK, R. A. *Jak (ne)otrávit děti rozvodem*. 1. vyd. Praha: Triton, 2004, s. 46-48.

4.5 Dílčí závěr

Rodiče spolu během, ale i po rozvodu často svádí zuřivý a nečestný boj. Nebojuje se ale o peníze či dům, ale o duši dítěte. Neměli bychom se divit, že si chtějí urvat i větší díl „duše dítěte“. Dítě tak ztrácí téměř vše, co s jedním z rodičů souvisí. Dítě je programováno k potlačení původně pozitivních emocí k nyní zavrhovanému rodiči a dává volný průběh neopodstatněné nenávisti za úplné absence pocitů viny.

U dítěte se zdeformuje a zabrzdí emocionální vývoj, podstatně se mu naruší sebedůvěra. Vstíjí se mu totiž přesvědčení, že jeho rodič je špatný, ale ve škole se dozví, že polovina jeho genů je právě od tohoto rodiče. Chlapcům i dívkám je absencí jednoho rodiče odepřen tolik potřebný model k formování sexuální role. Deformuje se také jeho psychosociální vývoj – přebírá konfrontační chování rodiče a je narušen jeho vztah k autoritám.

Závěr:

Díky volbě tohoto tématu jsem se utvrdil v jeho závažnosti. Uvědomil jsem si, jak je role rodiny důležitá. Zatím nikdo nevymyslel ideálnější prostředí pro soužití dvou lidí a pro výchovu dětí. Její rozpad má negativní dopad nejen na všechny členy rodiny, ale i na celou společnost.

Častou příčinou, proč se dnes rodiče rozvádějí, je v dnešní uspěchané době pocit, že člověk je o něco ochuzen, touha stihnout toho ve svém životě co nejvíce a pocit nudy. Pocit nudy se dostavuje často v okamžiku, kdy se pro jednoho z partnerů ten druhý stává pouhou součástí zařízení bytu – např. kusem nábytku. Není to o tom, že by si neměli spolu o čem povídat – dnešní svět je nabitý informacemi, ale spíš o tom, že lidé nemají čas si spolu popovídat. Zato na to, aby se pohádali, si najdou čas vždycky.

Nejpohodlnější způsob, jak zahnat nudu, je najít si nového partnera. V tomto okamžiku nastává konflikt mezi rodiči, který přináší pocity, kterým se chce každý vyhnout – vztek, bezmoc, nenávisť. Čím více se manželský konflikt stupňuje, tím více se oslabuje rodičovská role – dítě ztrácí emočně stabilní zázemí a je zmítáno pocity, kterým nerozumí. Pro dospělé je pak krajně obtížné porozumět chování dětí, které je důsledkem těchto emocí. Místo poskytnutí pomoci dítěti, kterou potřebuje ze strany rodičů, se paradoxně naopak může stát nástrojem pomsty mezi nimi.

Na otázku, zda je rozvod pro děti a také pro rodiče pouze špatnou zkušeností nebo může dětem i rodičům přinést také něco pozitivního odpovídám: „Ano, rozvod může přinést dětem i rodičům něco pozitivního“. Zvláště v případech, kdy jeden z rodičů má problémy s alkoholem, drogami nebo gamblerstvím. Ještě smutnější jsou případy domácího násilí. V okamžiku rozvodu se rodičům i dětem jeví nastalá situace jako bezvýchodná, ale s odstupem času, když vyřeší zásadní existenční otázky a uklidní se vzájemné napjaté vztahy, uvidí, že mnoho věcí je lepších a nechápou, jak do té doby mohli takto žít. Mohou takto získat sebedůvěru a důležitou zkušenost, že život rozvodem nekončí.

Resumé

Vysoká rozvodovost a její vliv na děti. Práce je rozdělena do čtyř kapitol.

1. kapitola se zabývá tématem rodiny - co je to rodina, jaký je její význam pro společnost, co slovo rodina znamená pro dítě a historickým vývojem rodiny. Ten je v této kapitole z důvodu zcela odlišných společenských podmínek, které zásadním způsobem ovlivňují uspořádání rodiny a role jejích členů, rozdělen na dvě období - před listopadovými událostmi v roce 1989 a po nich.

2. kapitola definuje co je to rozvod, popisuje historický vývoj právní úpravy rozvodu v Čechách a hlavní důvody rozpadu manželství. Zabývá se otázkou, jak rozpadu manželství předcházet - především výběrem vhodného partnera. V opačném případě popisuje rozvod jako jediný prostředek, jak řešit nastalou obtížnou životní situaci. Závěr kapitoly se věnuje vývoji rozvodovosti v České republice po roce 1989.

3. kapitola se věnuje tématu „Dítě a rozvod“. Věnuje se problémům, kterým musí rodiče v době rozvodu čelit – především to, jak tuto skutečnost sdělit dítěti. S tím souvisí reakce dítěte na tuto pro něj těžko pochopitelnou zprávu – jeho emoce – jak prožívá rozvod rodičů a jak se jeho duševní stav projevuje navenek v jeho chování. Pohled na rozvod očima dítěte je doplněn o vlastní zkušenost.

4. kapitola – charakterizuje syndrom zavrženého rodiče . Popisuje prostředí, ve kterém dochází k zavržení rodiče , metody a triky, které rodiče při popouzení svého dítěte proti druhému rodiči používají. Konec kapitoly je věnován způsobům, jak se proti syndromu zavrženého rodiče účinně bránit a jak mu předcházet.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá rodinou – jejím významem pro společnost, smyslem její existence, historickým vývojem české rodiny. Je zde popsán problém rozvodovosti – historický vývoj právní úpravy zániku manželství, příčiny rozvodu a vývoj rozvodovosti po roce 1989.

Zvláštní pozornost je věnována tématu – dítě a rozvod. Jde především o problém rodičů, jak šetrně a srozumitelně dítěti sdělit, že se jeho rodiče rozcházejí. S tím souvisí téma chování a prožívání dětí – jako reakce na informaci, kterou nejsou schopny vzhledem ke svému věku pochopit a vyrovnat se s ní. Tato práce se snaží popsat příčiny reakcí dětí, které jsou těžko srozumitelné nejen pro rodiče, ale i pro děti samotné. V poslední části se práce zabývá syndromem zavrženého rodiče – prostředím, ve kterém k němu dochází, metodami, které rodiče používají a možnostmi obrany.

Klíčová slova

dítě, rodiče, rodina, rozvod, manželství.

Annotation

This thesis focuses on the family - its importance for society, the meaning of its existence and the historical development of the czech family. It describes the issue of divorces. The historical development of legal regulation of dissolving marriages, reasons for divorces and the development of divorce rates after changes in 1989.

Attention is drawn to the topic „child and divorce“ and especially the problem for parents how to sensitively and understandably tell the child that they are separating. Connected to this is the topic „children’s behaviour and experience“ - as a reaction to information which they are not able to understand and don’t know how to adapt to it. This thesis tries to describe causes of children’s reactions which are very difficult to understand not just for parents but also for the children. The last part of the thesis deals with the rejected parent syndrom: the enviroment, in which it takes place, methods used by parents and methods of defence.

Keywords:

child, parents, family, divorce, marriage.

Seznam použité literatury:

1. BAKALÁŘ, E. *Průvodce otčovstvím aneb bez otce se nedá (dobře) žít*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2002, 216 s.
2. BAKALÁŘ, E., et al. *Průvodce rozvodem pro všechny zúčastněné*. Praha: Lidové noviny, 1996, 256 s.
3. BAKALÁŘ, E. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006, 124 s.
4. FIALOVÁ, L., et al. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. 1. vyd. Praha: Slon, 2000, 163 s.
5. MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994, 98 s.
6. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Slon, 2006, 312 s.
7. NOVÁK, T. *Rodičovské judo*. 1. vyd. Praha: Grada, 2000, 92 s.
8. PÁVEK, F. *Manželství na zkoušku?*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1987, 256 s.
9. PLAŇAVA, I. *Jak se (ne)rozvádět*. 1. vyd. Praha: Grada, 1994, 120 s.
10. POSILKOVÁ, E. *Vidět věci jinak*. 1. vyd. Praha: Slon, 1998, 134 s.
11. PREKOPOVÁ, J., SCHWEIZEROVÁ, Ch. *Děti jsou hosté, kteří hledají*. Praha: Portál, 1993, 151 s.
12. SMITH, H. *Děti a rozvod*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004, 184 s.
13. TEYBER, E. *Děti a rozvod (Jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů)*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2007, 230 s.
14. WARSHAK, R. A. *Jak (ne)otrávit děti rozvodem*. 1. vyd. Praha: Triton, 2004, 128 s.
15. WARSHAK, R. A. *Rozvodové jedy*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003, 390 s.
16. <http://encyklopedie.seznam.cz>
17. <http://www.bbc.co.uk>
18. <http://www.czso.cz>
19. <http://www.demografie.info>
20. <http://www.iustin.cz/art.asp?art=136>
21. <http://www.rodina.cz/clanek430.htm>

Seznam příloh

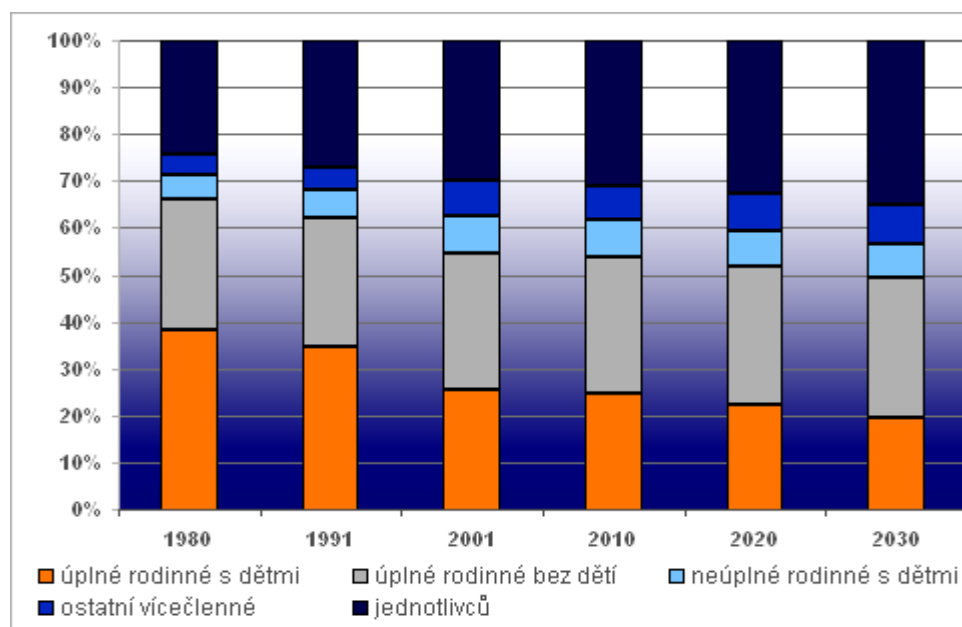
Příloha č. 1 Graf Prognóza počtu a složení českých domácností do roku 2030

Příloha č. 2 Graf Úhrnná rozvodovost ve vybraných evropských zemích v roce 2002

Příloha č. 3 Tabulka Počty rozvodů na území dnešní ČR od roku 1980

Příloha č. 1

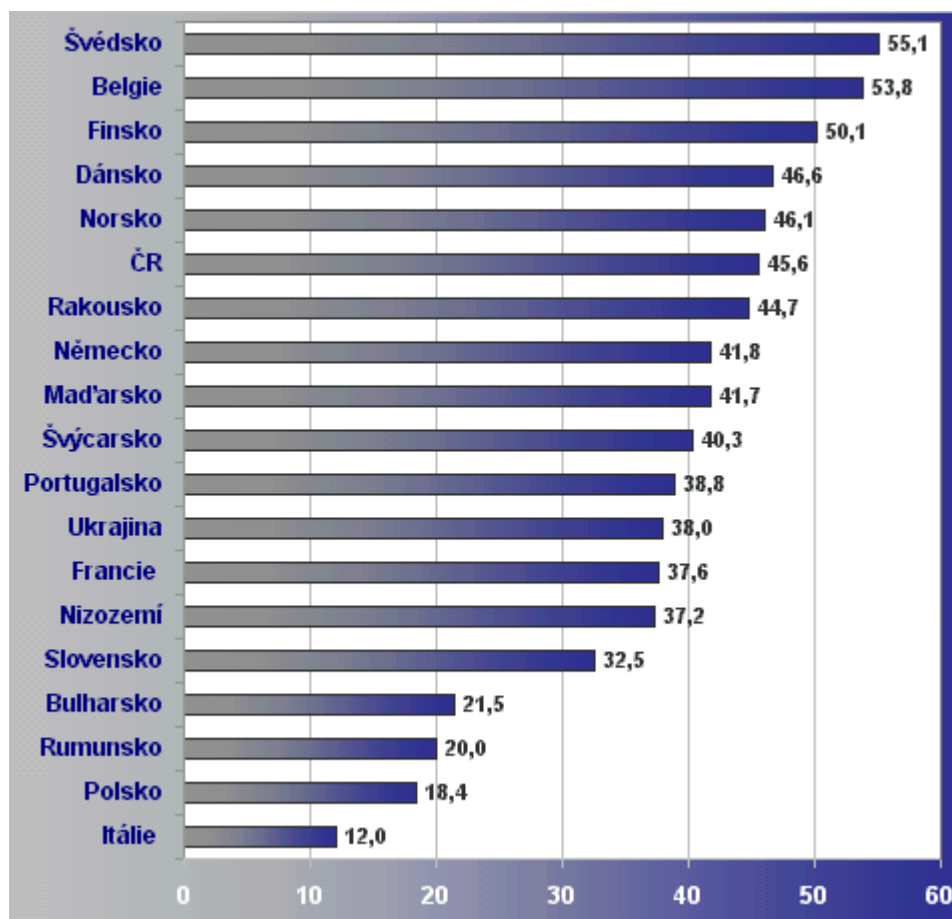
Graf Prognóza počtu a složení českých domácností do roku 2030

Zdroj: <http://www.demografie.info>

Příloha č. 2

Graf Úhrnná rozvodovost ve vybraných evropských zemích v roce 2002 (v %)
(Francie, Itálie a Německo údaj za rok 2001)

Zdroj: <http://www.demografie.info>

Příloha č. 3

Tabulka Počty rozvodů na území dnešní ČR od roku 1980

Rok	Celkový počet rozvodů
1980	27218
1981	27608
1982	27821
1983	29319
1984	30514
1985	30489
1986	29560
1987	31036
1988	30652
1989	31376
1990	32055
1991	29366
1992	28572
1993	30227
1994	30939
1995	31135
1996	33113
1997	32465
1998	32363
1999	23657
2000	29704
2001	31586
2002	31758
2003	32824
2004	33066
2005	31288
2006	31415

Zdroj: <http://www.czso.cz>